

Jaluška, Matouš; Jedličková, Alice; Koten, Jiří; Kulhánková, Markéta

Virtuální kulatý stůl : Proč a k čemu diachronní naratologie?

Bohemica litteraria. 2021, vol. 24, iss. 2, pp. 139-149

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2021-2-7>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144662>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

rozhovor

Virtuální kulatý stůl: Proč a k čemu diachronní naratologie?

Text, který máte před sebou, vznikl jako kolektivní odpověď na interview, jež nám nabídla redakce časopisu, abychom v tomto čísle vedle příspěvků založených na diachronním přístupu k vyprávění sdíleli také svoji badatelskou zkušenost. Nikdo z nás se necítí být takovou autoritou, aby mohl blahovolně rozdávat moudra, jak to v tomto žánru bývá. Můžeme ale – tak, jak to v naší neformální „interpretační komunitě diachronních naratologů“ průběžně děláme –, konfrontovat individuální poznatky a názory na metodu, již aplikujeme na různá historická období i literatury. Výsledkem je zřetězení odpovědí na soubor otázek – anebo obráceně: „linearizace“ virtuálního kulatého stolu.

Rozmlouvali:

Matouš Jaluška, Ústav pro českou literaturu AV ČR v Praze, literární komparatista a historik; vyučuje na FF UK v Praze

Alice Jedličková, Ústav pro českou literaturu AV ČR v Praze, literární analytička a intermedialistka; vyučuje na FF MU v Brně

Jiří Koteň, Pedagogická fakulta UJEP v Ústí nad Labem, literární teoretik, naratolog; dlouhodobě působil v ÚČL AV ČR

Markéta Kulhánková, Filozofická fakulta MU, Brno, grecistka, byzantoložka

Co vás přivedlo ke zkoumání vyprávění v diachronní perspektivě?

MK: Mým odborným zaměřením je byzantská literatura. V počátcích své badatelské dráhy jsem se věnovala zejména výzkumu motivů a jejich funkcí ve světské poezii. Když pak vzbudila můj zájem hagiografie, pátrala jsem, jak metodologicky uchopit krátká mnišská vyprávění a lépe chápat jejich proměny v čase. Jako literární historička stále pociťuju, jak je moje teoretická výbava děravá. Ve svých pokusech o nosné uchopení byzantské literatury často postupuji metodou pokusu a omylu. Tak jsem narazila na starší Bremondovy studie o logice narativních možností. Systém funkcí seskupujících se do elementárních sekvencí se v aplikaci na krátkých příbězích variujících podobná témata

(tzv. vyprávění prospěšná pro duši) osvědčil – a já pokračovala v testování metod naratologie a pokusila se s jejich pomocí postihnout vývoj tohoto žánru, nebo alespoň některé jeho aspekty, od 5. do 10. století. Už během své práce s hagiografií jsem však začala narážet na limity klasické naratologie při práci se středověkými texty: na to, že její aparát a východiska jsou nezdědka nekompatibilní s tím, co vidíme v samotných textech, ale i s tím, na co narážíme při studiu dobových úvah o literatuře. Postupně jsem tak začala objevovat a zkoušet i přístupy postklasické. V současnosti se ale věnuju zkoumání vyprávění sice historického, ale viděného perspektivou synchronní: pokouším se pomocí naratologických metod (ale nejenom jich) interpretovat důležité a těžko uchopitelné dílo ze 12. století, epos-román *Digenis Akritis*, a připravit k němu naratologický komentář.

JK: Já jsem o své práci nikdy neuvažoval jako o výzkumu vyprávění v diachronní perspektivě. To zní jako velkolepý úkol, který přesahuje úsilí jednotlivce.

Moje východisko bylo mnohem méně ambiciózní. Od studentských let mě zajímalo fungování složek, které dohromady utvářejí výpravny text. Mám na mysli vyprávění, řeč, vnitřní řeč nebo myšlení postav. Už v dizertační práci jsem se zabýval samomluvou (dramatickým monologem) a vyprávěným monologem. Snažil jsem se popsat počátky systematického používání polopřímé řeči v česky psaném prozaickém vyprávění 19. století.¹ V takovém procesu badatel nevyhnutelně skončí u porovnávání literární produkce navazujících období, začne se ohlížet hlouběji do historie, ověřuje si, jestli jsou tytéž výpravné formy produktivní i v „novějších“ narativech. Podobně jsem v nedávné době zkoumal i vypravěčský komentář, přičemž jsem se pokusil o výzkum v delším časovém rozpětí, totiž ve vyprávěních od středověku do současnosti.² Celkem nenápadně jsem se tedy ocitl na cestě diachronní poetiky. V tuzemsku má ale badatel na co navazovat, je tu práce Vodičky, Doležela, Janáčkové, Hodrové. Řekl bych, že právě tato tradice mě nasměrovala k zájmu o zkoumání vyprávění v čase dřív, než jsem poprvé zaslechl spojení diachronní naratologie.

MJ: Hlavním objektem mého odborného zájmu se stala středověká literatura a postupně jsem zjistil, že se v ní bez diachronního pohledu nelze dost dobře obejít. V první řadě je v zájmu porozumění vždy zapotřebí alespoň načrtnout můstek, po němž zkoumané texty přecházejí (anebo také ne) z rukopisné mediální situace do té tiskové. Během pultisíciletí, kdy můžeme v bohemikálním prostoru hovořit o středověké literatuře, se navíc odehrává mnoho různých asyn-

1) Koten, Jiří: „Počátky vnitřního monologu v české literatuře“ in týž: *Jak se fikce dělá slovy* (Brno: Host, 2013), s. 117–140.

2) Týž: *Poetika narativního komentáře. Rétorický vypravěč v české literatuře* (Brno: Host, 2020).

chronních „vývojů“: například obecný obrat k historickému smyslu Písma, který můžeme v závěru 14. století sledovat v dialogu s opačnou tendencí v překladech hojně alegorizujících latinských traktátů do „lidových“ jazyků. Pokud na tuto diachronii rezignujeme, vystavujeme se nebezpečí, že nám v ruce zůstanou jen koncepty „středověkého světa“, „ideálů“ či „člověka“ jako monolity, kolem kterých můžeme všelijak tančit, ale ani při striktně synchronním způsobu bádání nám nepomůžou.

AJ: Z přechozích odpovědí už je zřejmé, jak se orientace na určitý historický materiál a metoda navzájem potencují, jen v obráceném gardu. Moje vlastní metoda se zprvu „vyloupla“ mezi dvěma oblastmi: komunikačním pojetím literárního textu a historickou poetikou. Prvním pilířem mého školení byla lingvostylistika, jejíž zástupci (Alena Macurová, Jana Hoffmannová a Petr Mareš) vždy věnovali pozornost i krásné próze. Bylo pro mě samozřejmé, že literární text je komunikát s určitou konstelací subjektů komunikace a komunikačním záměrem realizovaným za proměňujících se podmínek. Starší generace poetologů, kterou rovněž považuju za svou učitelkou (Daniela Hodrová, Vladimír Macura, Zdeněk Hrbata), rozuměla historickou poetikou hlavně zkoumání tematologické, a to v určitých zřetelně vymezených úsecích, ba někdy až synchronních průřezech. Mým prvním badatelským úkolem ale byly interpretace moderní prózy, a poetiku vyprávění jsem tak pojala hlavně jako analytický instrumentář komplexní intepretace. Dříve než diachronií vyprávění jsem se zabývala vývojem jeho teorie. Počátečním materiálovým podnětem nejspíš bylo opakované pozorování „moderních“ narativních postupů u autorů, zvláště autorů 19. století.

Odtud vedla cesta až k aktuálnímu projektu *Proměny narativních způsobů v české próze*, na kterém s Jirkou spolupracujeme s kolegy v pražském Ústavu pro českou literaturu. Prozradím, že to byl právě Jirka, kdo přišel s myšlenkou, že by stálo za to navázat tam, kde Felix Vodička a Lenka Kusáková přestali, a opřít se o poznání individuálních vypravěčských poetik, jež přinesli třeba Jaroslava Janáčková či Robert Adam. Nad široce pojatými narativními způsoby jako parametry pozorování jsme dlouho diskutovali – a stejně je museli v průběhu práce adaptovat. Prizmatem těch vybraných se snažíme sledovat evoluci českého vyprávění, aniž bychom ji zpětně poměřovali „výsledkem“, totiž vlastnostmi prózy modernistické. To se zřetelně ukázalo v průzkumu užití polopřímé řeči, jedné z vlajkových lodí modernismu. V 19. století sice není tak častá, a jak jsme zjistili při společném průzkumu právě s Jirkou, má jiné, ale zřetelné a závažné funkce: může být soustavným prostředkem vypravěčem řízené

reprodukce řeči, nebo prostředkem konfrontace veřejného a vlastního mínění postavy.³

Co poetika vyprávění přináší zkoumání vašeho konkrétního dobového materiálu?

JK: Nejsem literární historik s vyhraněným zájmem o jedno období. Takže se pokusím spíš jednoduše vysvětlit, v čem podle mého názoru poetika vyprávění může prohloubit poznání literární historie.

V nedávné době čeští literární historici zastoupení především Daliborem Tuřečkem a Alešem Hamanem v dialogu s kolegy slovenskými (Peter Zajac, Ivana Taranenková, Marcela Mikulová) revidovali poznání velkých kulturních jevů, jako jsou třeba klasicismus nebo romantično. Pro identifikaci těchto „makropoetik“ nabídli sadu „markerů“, které dovolují popsat i „mikro“ úroveň literárnosti, v jejímž výzkumu se dokáže produktivně uplatnit narativní poetika. Mohu například objevit a popsat dobově příznačné narativní postupy a žánry, mohu si všimnout konkurence narativních způsobů, mohu evidovat, že něco ustupuje, něco nového se prosazuje. Nebo taky, že něco zdánlivě překonaného v literárním poli překvapivě „tvrdošíjně“ přetrvává. Myslím, že výzkum různých úrovní literárnosti (od témat přes narativní diskurz až po zmíněné kulturní jevy) se tady vhodně doplňuje. Poetika vyprávění je tu jednoduše užitečným nástrojem.

MJ: Zkoumání textů starší literatury s sebou nese nutnost jejich zpřístupnění publiku „z jiné doby“ – pokud to není přímo formou edice, pak rozhodně ve smyslu jejich prezentace, totiž s nabídkou záchytných bodů pro čtenáře. Poetika vyprávění má k dispozici sadu kategorií, které se často jeví jako intuitivně pochopitelné (vypravěč, postava, čas, prostor... – ukazuje to třeba systém kapitol ve dva roky starém *Handbuch Historische Narratologie*, o němž mluví i Markéta). V tom tkví její velký klad. S pomocí těchto přístupných kategorií se totiž daří ustavit dialog se čtenářem, v jehož rámci může dojít ke korekci původních představ o jejich významu. Jiné poetiky jsou na takové záchytné body skupější.

Důraz na časovost, který s sebou naratologický přístup nese, navíc umožňuje dobře uchopit specifický vztah mezi středověkými texty všeho druhu a základním příběhem dějin spásy, který je v různých verzích a s různými důrazy podbarvuje. Ta doba je z dnešního pohledu plná příběhů, které se prostupují a odkazují na sebe navzájem na různých úrovních. Tentýž děj směřuje k odliš-

3) Jedličková, Alice – Koten, Jiří: „Řeč není jen k mluvení. Sondy do diachronní poetiky a teorie narativních způsobů“, *Česká literatura* 66, 2018, č. 5, s. 623–660.

ným pointám a budoucnostem, pokud jej přečteme historicky nebo anagogicky, *in bono* nebo *in malo*. Právě zde je nanejvýš důležité nepropadnout výše popsané iluzi monolitického středověku!

AJ: Tak třeba usouvztažnění narace a deskripce dost mění či spíše prohlubuje pohled na zobrazení vnějšího světa příběhu: řada autorů dosud v rekapitulaci deskriptivního způsobu zobrazení světa příběhu vystačila s konvenční synekdochou „mysl pro realistický detail“. (Hned to klišé prosím zapomeňte!) – Ke zkoumání vztahu narace a deskripce nás spolu se Stáňou Fedrovou už v předchozím projektu, ze kterého vzešla monografie *Viditelné popisy*,⁴ přivedlo i to, že popisem se v literární vědě, natož v diachronní perspektivě vlastně nikdo soustavně nezabýval.⁵ – Záměrně se co možná vyhýbáme i pojmu popis, který takřka automaticky generuje adjektivum „statický“, z nějž plyne nevyhnutelná potřeba (modernistické, jak jinak) dynamizace! Proti tomuto klišé už nějaký čas – jako dvě osamocené templářky s polámanými zbraněmi – vedeme poetologické a intermediální tažení. Často se nám vyplatí obrátit se v analýzách k rétorické tradici, třeba s jejími předpoklady k rozlišení toho, co jsme označily jako „deskriptivní postup“ a „deskriptivní funkci“: dovoluje nám to popsat řadu názorných příkladů jejich diferenciací ve výstavbě vyprávění. Pokud třeba chcete vidět, jak se deskriptivní funkce realizuje rozložením vypravěčových pozorování v čase, přečtěte si znovu povídku Boženy Němcové „Chudí lidé“.

MK: Odpovím současně na tuto i následující otázku: Naratologie nabízí teoretický aparát, který pomáhá popsat a pochopit, co se v textech odehrává, umožňuje badatelům lepší vzájemnou komunikaci, šetří čas a pomáhá předcházet nedorozuměním. Je to ale aparát nejednotný, nehotový a stále se vyvíjející. A právě předmoderní texty, jak už na to upozornil Jirka, přinášejí naratologii nové výzvy. Názorným příkladem je požadavek striktního rozlišení mezi autorem a vypravěčem, které je jednou z maxim moderní naratologie. Středověké metaliterární texty pojem „vypravěč“ neznají a zdá se, že toto rozlišení nemělo pro vznik ani dobovou recepci narativních textů v podstatě žádný význam. V pokusech o revizi naratologické metodologie s ohledem na středověké texty je obzvlášť úspěšná německá škola historické naratologie, vycházející zejména z literárních památek západního středověku jak v latině, tak v národních jazycích. Její práce jsou pro mě velkou inspirací: Zatímco v byzantologii bývají i ty nejklassičtější

4) *Viditelné popisy. Vizualita, sugestivita a intermedialita literární deskripce*. Praha: Akropolis – Ústav pro českou literaturu, 2016.

5) Kromě dílčích studií jen pozapomenutá knížka žurnalisty zaujatého stylovým bohatstvím krásné prózy Ladislava Dvorského, který ve svých *Kapitolách o popisu* (Praha: Novinář, 1988) předkládá soubor komentovaných excerpce deskriptivních celků z české i světové literatury.

naratologické přístupy nadále vnímány jako něco nového a bezmála extravagantního, němečtí odborníci na středověkou literaturu jsou o míle před námi. A ačkoli má byzantská literatura oproti západnímu soudobému písemnictví svá specifika, mnohé z toho, k čemu dospěla německá škola při studiu západních textů, se dá velmi dobře uplatnit na ty byzantské.

Co váš materiál přináší poetice samé, popřípadě naratologické metodologii?

JK: Naratologická metodologie v sobě má strukturalistickou DNA, takže pořád trochu usiluje o univerzální uplatnitelnost. Konečně s požadavkem diachronní naratologie jako jedné z podob takzvané postklasické naratologie často zaznívá kritika, že klasická naratologie nebyla citlivá k historicitě a procesualitě literatury.

Třeba výběr ze starší literatury je proto vždycky testem pro metodologii vyvinutou převážně na literatuře moderní, resp. modernistické či dokonce postmoderní (i když to samozřejmě neplatí plošně). Je ale jasné, že když budu analyzovat středověké příběhy, sotva bude možné měřit jejich kvalitu překvapivou kompozicí. Komentář, který se může dneska jevit jako vedlejší složka narativního textu, je ve starší didaktizující literatuře často složkou podstatnější než samotné vyprávění. Pak je samozřejmě zajímavé sledovat životnost tradičních postupů – např. zjišťovat, dokdy se vyskytují, jestli se například ještě objevují v literatuře 19. století.

Abych to shrnul: myslím, že právě „zátěžové testy“ metody historickým materiálem jsou na diachronní naratologii to vzrušující. Obecně je pro mě vždycky zajímavější analýza než sama teorie – nekonečné rozšiřování naratologických kategorií (s cílem zachovat sen o univerzalistické metodě) mi přijde už samoúčelné.

MJ: Mezi charakteristické rysy starší literatury, které se v konfrontaci s univerzalistickou metodou mohou jasně vyjevit, bych vedle položek jmenovaných Jirkou a Markétou vyzdvihl rovněž zřetelnější preskriptivnost či závaznost středověkých textů a jejich exemplární funkci pro „životní příběh“ recipientů – a na druhé straně tu samozřejmě nacházíme rovněž texty programově hravé, které se tuto závaznost snaží narušit (obvykle marně). S latiníkem Petrem Šourkem jsme si onedhy říkali, že soustavné setkávání s takto ustrojenými texty by nám mohlo usnadnit teoretické uchopení „velkých vyprávění“, která v současnosti opět rostou okolo nás – a především jejich „malých“ forem, jako jsou různé konspirační teorie, jež svým recipientům slouží jako jistění a opora. Zkusíme to, uvidíme...

AJ: O vztahu naratologie k literární diachronii a jeho nedávné transformaci už tu byla řeč. Uvedu proto zase specifikaci práce s prozaickým materiálem z 19. století. Nejnázorněji je to vidět na zkoumání narativních způsobů (pro-

mluvových typů) v užším, doleželovském pojetí, které vychází v zásadě z lingvistické klasifikace. Nad historickým materiálem si člověk až bolestně uvědomí, že vymezení některých kategorií staví kromě moderní prózy také na moderní, spolehlivé ediční praxi. Rozlišit, zda je mysl postavy zobrazena přímou řečí či neznačenou přímou řečí mohu až tehdy, je-li grafické značení důsledné. Pokud je ale za absence rukopisu v jediném časopiseckém či neautorizovaném knižním vydání značení „důsledně nedůsledné“, těžko poznat, kde jde o změnu poetiky a kde o neústrojný zásah redaktora; často je to jen nedbalost tiskárny, zvláště u periodik určených lidovému publiku, jako jsou kalendáře. Ale pozor – neplodné bádání to není, namísto sledování formálních identifikátorů je třeba vytipovat obdobné tematické celky, jejichž určení ve sporných situacích dovoluje formulovat alespoň hypotézy, jakým promluvočným typem jsou zprostředkovány. Je to náročnější a napínavější.

Jak se vám daří / nedaří sladit naratologický pojmový aparát s historicitou vámi sledovaných jevů?

MK: Často mám dojem, že naratologický pojmový aparát je jeden velký chaos. Je to sice lepší, než kdyby si každý literární historik budoval vlastní pojmosloví (což se v mém oboru občas stává), ale někdy mám pocit, že ne o mnoho. Moje zmatení patrně zvyšuje i fakt, že pracuji s řeckými texty a z klasického i byzantského období se dochovalo i relativně dost prací teoretických a literárně historických, které měly vypracované vlastní pojmosloví. Na druhé straně i část moderní naratologické terminologie vychází z řečtiny, nikoli však z dochované řecké teorie. A to v badateli, jako jsem já, vyvolává ještě jednu porci zmatků navíc. Už jsem zmiňovala svou inspiraci německou historickou naratologií: tím se však přidávají další obtíže v převádění zavedených německých termínů do jiných jazyků (většinou do angličtiny). Sama se snažím jít cestou nejmenšího odporu: jelikož je byzantská literatura sice středověká, ale hluboce zakořeněná v klasické řecké tradici, opírám se pokud možno o systematiku vytvořenou slavnou propagátorkou naratologie v klasické (především řecké) filologii Irene de Jong, která se řadou svých prací i svým vlivem zasloužila o prosazení používání poměrně jednotné terminologie, alespoň té základní, v naratologických studiích klasické řecké literatury.⁶

6) Srov. zejm. de Jong, I.: *A Narratological Commentary on the Odyssey*. Cambridge, 2001; *Narratology and Classics*, Oxford University Press, 2014, a řadu *Studies in ancient Greek narrative*.

JK: Tady se vracíme k otevřenému tématu, naratologický pojmový aparát není písmo svaté, aby jej analytik nesměl revidovat nebo doplňovat, když si to materiál vyžaduje. Psal jsem o tom už v monografii *Poetika narativního komentáře – výsledky analýzy textů pro mě znamenají víc než důslednost v přejímání pojmů*. Jiná situace nastává při práci v týmu, jak se ukázalo v už zmiňovaném projektu *Proměny narativních způsobů v české próze*, který řešíme s Alicí a dalšími v pražském Ústavu pro českou literaturu. Při práci v kolektivu si musíte obsah pojmů vyjasnit, abyste ho mohli dál sdílet. Někdy to není snadný proces. Mechanické přejímání se nad materiálem 19. století neosvědčilo, leckdy si analýzy vyžádají adaptaci zavedených nebo dodání upřesňujících pojmů. Do připravované monografie proto ve spolupráci se zdejší naratoložkou Zuzanou Foniokovou začleňujeme slovníček, který pojmy vysvětluje a pokouší se o vhodnou ilustraci na dobovém materiálu.

MJ: Souzním s Jirkovou odpovědí. Pojmové aparáty všeho druhu vnímám jako jazyky, jimiž mezi sebou hovoří členové jednotlivých interpretačních komunit. Takovou komunitu teď asi „diachronní“ naratoložky a naratologové tvoří, což považuju za dobrou zprávu. Jde o to, aby si navzájem rozuměli a mezi svým jazykem a zkoumanými epochami dokázali stavět takové mosty, jaké se právě hodí. Někdy se např. jeví jako výhodnější přemýšlet ne v pojmech, ale v obrazech a procesech, jak jsme se o to pokusili s Richardem Müllerem v tomto čísle časopisu. Otevřený „jazyk naratologie“ to, zdá se, dosud umožňuje. Při uvažování o tomto jazyce navíc shledáme, že některé pojmy se pořád vrací v nových konfiguracích, a tak je zajímavé a obohacující srovnávat (ovšem bez snahy o násilnou harmonizaci) např. představu „přirozeného řádu“ vyprávění (*ordo naturalis*) u Geoffreyho de Vinsauf na konci 12. století se zkoumáním „nepřirozených narativů“ (*unnatürliche Erzählungen*), jak je dnes provozuje Jan Alber.

AJ: Snadno. Zavedený pojem si adaptuju nebo vytvořím nový. Problém je spíš v tom, že se mi zatím ještě žádný nepodařilo v oboru prosadit. Ale uvedu konkrétní příklad: s Jirkou jsme se shodli, že namísto zavedené typologie vypravěče (již nijak nezatrácujeme) se v aktuálním průzkumu 19. století mnohem lépe jako zastřešující pojem uplatní „autorita vypravěče“, jejíž další specifikace (podle toho, v čem, vůči komu a v jaké míře se uplatňuje) umožňují velmi názorný popis toho, co se děje s vypravěčskou instancí.

Ještě intenzivněji než pojmoslovné otázky vnímám materiálem vynucené posuny v přístupu. Moje zaměření na řeč a mysl postav mě při analýze textů z 19. století paradoxně víc než k diferenciaci narativních způsobů vedlo ke čtení, které bychom spolu s teoretikem Jonathanem Cullerem mohli označit za „sympto-

matické“. Tedy ke sledování těch vlastností vyprávění, jež jsou příznaky něčeho jiného, než je utváření literárního textu, respektive jeho „literárnosti“. Zvláště patrné to bylo u vztahu jedinec – komunita, kterou považuje za závaznou a identifikuje se s ní (nebo se identifikovat potřebuje), u vztahu mezi sociálně nadřazeným a níže postaveným, a také vztahu mezi mužem a ženou. Pouhá distribuce a míra uplatnění řeči postav hodně vypovídá o sociálních a rodových rolích. Aneb: „Ano, Jíro,“ řekla Lenka.

Jak z takového zkoumání těžíte pro svou práci obecně?

AJ: Učím se ještě víc než dřív; víc se radím s kolegy historiky. A i když třeba něco nepoužiju, mám radost, že jsem se „povzdělala“; to ostatně platí i pro badatelský okruh, který je tu zčásti zastoupen. Dnes je v módě říkat, že si člověk něco „užívá“. Tak tedy užívám si čtení primárních textů, s potěšením vybírám citáty ilustrující narativní způsob, autorskou vypravěčskou poetiku nebo třeba tu řeč postav. A to nejen ve výkladu či pro slovníček. Ke zděšení redaktorů je s oblibou dávám do titulů svých článků, třeba: „Já jsem to jen podle jeho řeči složil a maličko jsem k tomu sám přidal...“⁷ Nebo úryvky s chutí cituju studentům a oni se diví, jak si to můžu pamatovat...

JK: Vedle činnosti badatelské je pro mě důležitá i činnost pedagogická. Takže se snažím, abych budoucím učitelům, které připravuji v první řadě, představil (samozřejmě zjednodušenou) diachronní poetiku vyprávění jako funkční metodu, kterou mohou uplatnit při práci s jakýmkoliv materiálem, respektive analyzovaným textem. Při samotné odborné práci mě zkoumání posouvá dál a dál, to je pochopitelné. V současné době jsem se díky projektu *Proměny narativních způsobů* historicky „bezpečněji usadil“ v 19. století. Do budoucna mě hodně láká aplikace metodologie v analýze veršované epiky.

MK: Přidávám se k Jirkovi: naratologický aparát je velmi dobře uplatnitelný při výuce i týmové práci. Začínajícím studentům jakékoli filologie poskytuje poměrně pevnou konstrukci, od které se mohou odrazit. Při výuce byzantské literatury, aspoň tedy její narativní části, se mi pak docela osvědčuje něco, s čím je naopak v bádání potřeba zacházet velmi opatrně. Lze totiž postavit vedle sebe podobné postupy, dejme tomu metalepsi, v moderní a byzantské literatuře, a říkat: podívejte se, už staří (byzantští) Řekové... Studentům se často pro ně dost odtaziťé texty stanou průhlednějšími, když si začnou všimnout technik, které znají

7) „Ke stylizaci lidového vyprávěče v próze na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století“, *Slovenská literatúra* 66, 2019, č. 3, s. 188–206.

z moderní literatury. Druhým, nutným krokem je pak samozřejmě podívat se blíže na fungování jednotlivých technik – pak často zjišťujeme, že podobnost je spíš povrchní.

MJ: Tady bych dodal jenom to, že zkoumání vyprávění v diachronní perspektivě za hranice „dlouhé druhé poloviny 19. století“, kterou pořád chápeme jako domácí půdu, nás učí nejen zacházet s jinakostí všeho druhu, ale také přiznávat se k ní: ty dávné příběhy se svými podivnostmi, „nepřirozenými“ událostmi či předsudky jsou pořád naše. To se, myslím, hodí při jakékoli práci s jazykem a řečí.

Chtěli byste upozornit na nějaké zajímavé publikace či projekty k tomuto přístupu?

MK: Několikrát jsem zmínila, jak těžím z německé školy historické naratologie. Z této oblasti chci upozornit na poměrně čerstvý počín zvaný *Handbuch Historische Narratologie* editovaný Evou von Contzen a Stefanem Tilgem, který ve své první části mapuje proměny základních naratologických kategorií od antiky do raného novověku a v druhé části formou přehledových textů ukazuje stav historického naratologického bádání v různých literaturách, evropských i mimoevropských.⁸ Interdisciplinárně je zaměřen také asi nejrozsáhlejší aktuální projekt vycházející z byzantské literatury a naratologických přístupů nazvaný *Retracing Connections. Byzantine Storyworlds in Greek, Arabic, Georgian, and Old Slavonic (ca 95–1100)*.⁹

MJ: Jako výrazný milník na mě působí již zmíněný *Handbuch Historische Narratologie*. I s ohledem na možné pedagogické využití mne zaujaly zejména trojice kapitol o prostoru a čase, vždy v antice, středověku a raném novověku. Z hraničních přístupů mě z pochopitelných důvodů zaujalo pojetí vyprávění o pandemii (moru, choleře, prasečí chřipce, covidu) jakožto jedné ze základních struktur evropské literatury, k němuž se dopracovali sociologové Mark Davis a Davina Lohmová (*Pandemics, Publics, and Narrative*, Oxford: Oxford UP, 2020).

JK: V první řadě zmíním čtvrté číslo časopisu *Česká literatura* z roku 2019, v němž bylo několik příspěvků navázáno na „manifest středověké naratologie“ již zmiňované propagátorky této metodologie Evy von Contzen. Z projektu *Proměny narativních způsobů* připravujeme monografii, jež jejich projevy v dobovém žánrovém poli sleduje zhruba v intervalu od třicátých do osmdesátých let, tedy od určité diferenciaci podob narativního subjektu až po jeho ústup v zájmu

8) E. von Contzen – S. Tilg (eds.), *Handbuch Historische Narratologie*, Berlin 2019.

9) <https://retracingconnections.org/>.

potlačení zprostředkovanosti vyprávění. Připojím také svou vlastní nedávno vydanou monografii *Poetika narativního komentáře*¹⁰. Výkladem o vypravěčském komentáři v česky psané literatuře od středověku do 19. století, na nějž v rámci společné studie navazuje Bohumil Fořt pojednáním tématu v realistické próze, jsem se zapojil i do velkého mezinárodního projektu Wolfa Schmida a Johna Piera, kteří připravují velkorysý *Handbook of Diachronic Narratology*, pokus o soustavnou odpověď na opakované volání zástupců disciplíny po historicitě.

AJ: Obecně bych asi zdůraznila, že je nesmírně obtížné provést skutečně diachronní výzkum vlastností narativu. Většinou jde spíš o onu na začátku zmíněnou „historickou poetiku“, tj. analýzu zaostřenou na určitý dobově a žánrově omezený okruh textů. Příkladem může být kolektivní monografie *The Emergence of Mind*,¹¹ která narativní pojetí myslí zpracovává právě v takových blocích a byla pro mě inspirativní. Ve zmiňovaném projektu proměn narativních způsobů byl jako prizma pozorování vždy navržen některý z nich; postupně se ale ukázalo, že je vhodnější sdružovat jich více pod určitým obecným předmětem zobrazení (jako je zobrazení mysli) a důsledně je ilustrovat na materiálu sdruženém určitým tématem (próza s milostným námětem) nebo žánrovým půdorysem (próza historizující a historická). Nakonec jsme tedy z pozice „diachronní“ poetiky učinili přece jen malý úkrok směrem k té „historické“. Jsem zvědavá, jak si s touto otázkou poradí Jirkou zmiňovaný projekt *Handbook of Diachronic Narratology*, v němž je diachronnímu vzhledu podrobena i sama teoretizace jevu.

10) Brno: Host, 2020.

11) Herman, David, ed.: *The Emergence of Mind. Representations of consciousness in Narrative discourse in English*, Lincoln: Univ. of Nebraska, Press, 2011.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

